

О. В. ЦЕЛУЙКО

Олена Валеріївна Целуйко, кандидат юридичних наук, доцент Чернігівського філіалу Московського державного відкритого університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ТА ЕКСПЕРТНИХ, ТОВАРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Реалізація конституційного права громадян України на судовий захист потребує нормативно-правового забезпечення. В посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2001–2011 роки» наголошується на необхідності реалізації основних принципів судової реформи. Вона не тільки повинна зводитися до вдосконалення діяльності судів і суддів, а й сприятиме створенню умов для посилення захисту прав і свобод людини й громадянина. Загальновідомим є те, що висновки про рівень демократичності правової системи не можна робити, виходячи тільки зі змісту матеріальних галузей права. Дослідження процесуальних норм та напрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо їх вдосконалення при проведенні правової реформи відбуваються у відповідних галузях юридичних наук (кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний процеси, виконавче провадження тощо). Неабияке значення мають питання експертного забезпечення правосуддя, що потребують свого вирішення та нормативно-правового закріплення під час удосконалення процесуального законодавства в ході судової та правової реформ. Становлення України як правової держави й здійснювана в ній судова реформа, результатом якої є прийняття органами державної влади низки нормативно-правових актів у галузі судочинства, в яких закріплені конституційні принципи, спрямовані на демократизацію правосуддя, підсилення гарантій забезпечення прав особи, зумовили вчених і практиків звернути особливу увагу на використання правових інститутів, пов'язаних з процесом доказування в сфері кримінального та цивільного судочинства.

Питання теорії й практики використання спеціальних знань у судочинстві, призначення й проведення судової експертизи в цивільному та кримінальному процесі досліджувалися багатьма відомими вітчизняними й зарубіжними вченими, фахівцями в галузі криміналістики, експертології та кримінального й цивільного процесу. Багато які з проблемних питань розкриті в ґрунтовних працях Т. В. Аверьянкової, В. Д. Арсенєва, Л. Є. Ароцкера, Р. С. Белкіна, Т. В. Варфоломеєвої, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, А. В. Дулова, О. О. Ейсмана, А. В. Іщенко, Л. М. Карнеєвої, Н. І. Клименко, В. П. Колмакова, Ю. Г. Корухова, В. К. Лисиченка, В. М. Махова, М. М. Міхеєнка, Ю. К. Орлова, А. Я. Паліашвілі, В. І. Шиканова, О. Р. Шляхова та ін.

Разом із тим, як свідчать результати проведеного автором дослідження, стан сучасної юридичної науки характеризує недостатня теоретична розробленість низки проблем, пов'язаних з призначенням правової експертизи й використанням її результатів у судочинстві, що є вкрай актуальним для сучасної наукової теорії й юридичної практики.

Метою даного дослідження є пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, пов'язаних із використанням спеціальних правових знань, підготовкою судової правової експертизи й використанням її результатів у судочинстві.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені й розв'язані в ході дослідження такі конкретні завдання:

- здійснити аналіз сучасних наукових розробок з проблеми призначення й проведення судової правової експертизи;
- уточнити сутність, роль і місце спеціальних знань у кримінальному судочинстві;
- теоретично обґрунтувати сучасний підхід до поняття спеціальних правових знань, що використовуються в інтересах судочинства.

Згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»¹ «судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства».

Статтею 2 Закону України «Про судову експертизу»² законодавець встановив, що законодавство України про судову експертизу складається із Закону України «Про судову експертизу» та інших нормативно-правових актів.

Слід особливо зазначити, що судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, об'єктивності і повноти дослідження (ст. 3 Закону України «Про судову експертизу»)³.

Порядок призначення судових експертиз та експертних досліджень, обов'язки, права і відповідальність експертів (спеціалістів), організація проведення експертиз та оформлення їх результатів визначаються чинним процесуальним законодавством України.

Підставою для проведення судової експертизи є передбачений законом процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом).

Особа, якій доручено проведення судової експертизи, попереджається слідчим, дізнавачем чи судом, що призначили судову експертизу, про передбачену ст.ст. 384 і 385 КК України⁴ кримінальну відповідальність за надання свідомо неправдивого висновку та за відмову від проведення експертизи і в подальшому іменується експертом. Експерт надає висновок судової товарознавчої експертизи.

Згідно з ч. 1 ст. 53 ЦПК України⁵ експертом «є особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань».

Подібні вимоги містять також інші процесуальні законодавчі акти (ст. 75 КПК України⁶, ст. 31 ГПК України⁷, ст. 369 МК України⁸ та ст. 66 КАС України⁹).

Частиною 2 ст. 53 ЦПК України¹⁰ передбачено, що як експерт *може* (тобто зовсім не обов'язково – виділено нами) залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

У разі якщо дослідження виконується на замовлення юридичних та фізичних осіб, у т.ч. і в порядку досудової підготовки документів, особа, якій доручене проведення дослідження, про кримінальну відповідальність не попереджається. Ця особа іменується спеціалістом і надає висновок експертного, товарознавчого дослідження.

Чинним законодавством України передбачено проведення наступних видів судових товарознавчих експертиз.

Первинна судова товарознавча експертиза – це судова експертиза у справі, питання якої на вирішення ставляться вперше.

Додаткова судова товарознавча експертиза – це судова експертиза, яка призначається у разі коли органом (особою), що призначив попередню експертизу, висновок експерта визнається неповним або неясним. Проведення додаткової експертизи доручається тому самому або іншому експерту (експертам).

Повторна судова товарознавча експертиза – це судова експертиза, яка призначається у разі коли органом (особою), що призначив попередню експертизу, висновок експерта визнається необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи чи викликає законні сумніви в його правильності. Проведення повторної експертизи доручається іншому експерту (експертам).

Комісійна судова товарознавча експертиза – це судова експертиза, яка проводиться не менш ніж двома експертами одного напрямку знань. У разі якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують єдиний висновок. Експерт, не згодний з висновком іншого експерта (експертів), дає окремий висновок з усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

Комплексна судова товарознавча експертиза – це судова експертиза, яка проводиться не менш ніж двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань.

Чинним законодавством України чітко визначено обов'язки, права та відповідальність експерта.

На експерта покладаються такі обов'язки:

- Прийняти до виконання доручену йому експертизу.
- Провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний висновок.
- Повідомити в письмовій формі особу або орган, яка призначила експертизу, про неможливість її проведення, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були отримані.
- З'явитися на виклик особи або органу, яка призначила експертизу, для надання роз'яснень чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення.
- Заявити самовідвід за наявності передбачених законом обставин.

З дозволу особи або органу, яка призначила експертизу, проводити окремі дослідження в присутності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та інших осіб у випадках, передбачених законодавством. Експерт має право:

- ознайомлюватись з матеріалами справи, які стосуються експертизи;
- порушувати клопотання відповідно до процесуального законодавства про надання додаткових та інших матеріалів, необхідних для вирішення поставлених питань;
- з дозволу особи або органу, яка призначила експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих, судових, виконавчих дій та задавати питання, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи;
- указувати у висновку на факти, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення;
- у разі незгоди з іншими членами експертної комісії – скласти окремий висновок.
- викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень;
- оскаржувати в установленому порядку дії та рішення особи або органу, яка призначила експертизу, що порушують права експерта або порядок проведення експертизи;
- на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав.

Експерту забороняється:

- проводити експертизу без письмової вказівки керівника (заступника) експертної установи, керівника структурного підрозділу, за винятком експертиз, доручених йому безпосередньо органом дізнання, слідчим,

після огляду, у якому він брав участь як спеціаліст, а також експертиз, які проводяться під час судового розгляду;

– самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно;

– розголошувати без дозволу прокурора, слідчого, особи, яка провадить дізнання, суду дані, що стали йому відомі під час проведення експертизи, та повідомляти її результати будь-кому, крім особи (органу), що призначила експертизу;

– вступати у не передбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи побічно заінтересовані в результатах експертизи;

– зберігати матеріали справ та об'єкти експертних досліджень поза службовим приміщенням.

За надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність. За злісне ухилення від явки до органів дізнання та досудового слідства або суду експерт несе адміністративну відповідальність.

За допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Судова експертиза проводиться після подання особою чи органом, яка її призначила, матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства й Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень¹¹.

До експертної установи надаються: постанова (ухвала) про призначення експертизи, об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, у разі потреби, матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо). У постанові (ухвалі) про призначення експертизи вказуються такі дані: місце й дата винесення постанови чи ухвали; посада, звання та прізвище особи, яка призначила експертизу; назва суду; назва справи та її номер; обставини справи, що мають значення для проведення експертизи; підстави призначення експертизи; прізвище експерта або назва установи, експертам якої доручається проведення експертизи; питання, які виносяться на вирішення експертизи; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертові, або посилення на такі переліки, що містяться в матеріалах справи); інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

У разі призначення додаткової або повторної експертизи, крім матеріалів, указаних у п. 3.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень¹², до експертної установи (експертові) надаються також висновки попередніх експертиз з усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками тощо), а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку.

У постанові (ухвалі) про призначення додаткової або повторної експертизи зазначаються мотиви й підстави їх призначення.

У разі, коли експертиза або додаткова експертиза призначена як повторна, але за процесом дослідження чи наданими об'єктами не є такою по суті, керівником експертної установи організовується проведення відповідної експертизи, а у вступній частині висновку вказуються мотиви зміни її процесуального визначення відповідно до законодавства.

У постанові (ухвалі) про призначення комплексної експертизи зазначаються її назва та установа (установи), експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, адреса цієї особи, інші дані. У разі якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох установ, у постанові (ухвалі) про її призначення зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з особою або органом, яка призначила експертизу.

Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі, яка не є працівником цієї установи, провідною визначається експертна установа.

Постанова (ухвала) про призначення комплексної експертизи направляється в кожному з установ-співвиконавців, а також особі, яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній установі.

Якщо в постанові (ухвалі) провідну установу не визначено, вона визначається за згодою між керівниками установ, а якщо вони не дійшли згоди, то особою чи органом, які призначили комплексну експертизу.

Оформлення матеріалів для призначення комісійної експертизи здійснюється за правилами, викладеними в п. 3.7 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз.

Якщо необхідно провести експертизу (дослідження) на місці події або огляд об'єкта за його місцезнаходженням, орган або особа, які призначили експертизу (замовили дослідження), повинні забезпечити прибуття експерта, безперешкодний доступ до об'єкта, а також належні умови його роботи, а в разі потреби – викликати учасників процесу або інших осіб. У разі неявки осіб чи їх законних представників, що викликалися у визначений час на місце події або огляду об'єкта, дослідження (огляд) проводиться без їх участі, про що зазначається у висновку.

У цій роботі розглянуті основні питання організації судових товарознавчих експертиз і експертних, товарознавчих досліджень, тобто робіт, які потребують від фахівця ґрунтовних спеціальних знань не лише в галузі економіки, зокрема, товарознавства і комерційної діяльності, а й у галузі права.

Зокрема, розглянуто питання правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні та її головні завдання, межі компетенції експерта (спеціаліста) товарознавця, види судових товарознавчих експертиз, права, обов'язки та відповідальність експертів і спеціалістів, вимоги до оформлення судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень.

Встановлено особливості судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень, які проводяться як згідно з вимогами Закону України «Про захист прав споживачів», так і в процесі розслідування правопорушень та цивільних майнових спорів.

Встановлено, що експерт (спеціаліст), якому доручається проведення судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень, повинен мати належні спеціальні знання не лише у галузі товарознавства, але й у галузях права та ціноутворення; повинен знати технологію виробництва взуття та вимоги чинної нормативної документації.

Основною пропозицією щодо призначення товарознавчих експертиз можна назвати таке: обновити нормативну базу, зокрема, гармонізувати норми вітчизняної нормативної документації з зарубіжними нормами.

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-ІІІ // Голос України. – 2001. – № 107.

⁵ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-ІV // Відомості Верховної Ради України, 2004. – № 40 / 40–42 /. – Ст. 1530.

⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-ІІІ // Голос України. 2001. – № 107.

⁷ Господарський процесуальний кодекс України від 16 січня 2003 року // Голос України. – 2003. – № 49.

⁸ Митний кодекс України від 12 грудня 1991 року № 1970-ХІІ // Голос України. – 1992.

⁹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року // Голос України. – 2005. – № 153 / 153–154.

¹⁰ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40 / 40–42 /. – Ст. 1530.

¹¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Мін'юсту України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 // Відомості Верховної Ради України. – 1998.

¹² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Мін'юсту України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 // Відомості Верховної Ради України. – 1998.

Резюме

Целуйко О. В. Правове регулювання організації судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень в Україні.

У статті проаналізовано правове регулювання організації судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень в Україні, сформувавши наукову позицію щодо можливості вирішення за допомогою судової експертизи правових питань, які мають значення для справи, визначивши її предмет та завдання та розкрити елементи оцінки висновку правової експертизи та визначити можливості його використання в судочинстві. Встановлено особливості судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень, які проводяться як згідно з вимогами Закону України «Про захист прав споживачів», так і в процесі розслідування правопорушень та цивільних майнових спорів. Встановлено спеціальні знання експерта (спеціаліста), якому доручається проведення судових товарознавчих експертиз та експертних досліджень.

Ключові слова: експертиза, судова експертиза, товарознавча експертиза, товарознавчі дослідження, експертні дослідження, експерт, спеціаліст.

Резюме

Целуйко Е. В. Правовое регулирование организации судебных товароведческих экспертиз и экспертных, товароведных исследований в Украине.

В статье проанализировано правовое регулирование организации судебных товароведных экспертиз и экспертных, товароведных исследований в Украине, сформировать научную позицию относительно возможности решения с помощью судебной экспертизы правовых вопросов, имеющих значение для дела, определив ее предмет и задачи и раскрыть элементы оценки заключения правовой экспертизы и определить возможности его использования в судопроизводстве. Установлены особенности судебных товароведных экспертиз и экспертных, товароведных исследований, проводимых как согласно требованиям Закона Украины «О защите прав потребителей», так и в процессе расследования правонарушений и гражданских имущественных споров. Установлены специальные знания эксперта (специалиста) которому поручается проведение судебных товароведных экспертиз и экспертных исследований.

Ключевые слова: экспертиза, судебная экспертиза, экспертиза, исследования, экспертные исследования, эксперт, специалист.

Summary

Tseluyko E. Rights of legal commodity expertise and expert, commodity research in Ukraine.

The article analyzes the legal regulation of commodity expertise and expert, commodity research in Ukraine, to form a scientific position on the possibility of solving through forensics legal issues relevant to the case, identifying its subject matter and objectives, and to reveal elements of the valuation report and legal expertise to determine the possibility of its use in legal proceedings. The peculiarities of court commodity expertise and expert, commodity research, conducted both under the Law of Ukraine “On Protection

of Consumers' Rights" and in the investigation of offenses and civil property disputes. Established expertise expert (specialist) entrusted with carrying out judicial commodity expertise and expert research.

Key words: assessment, forensics, commodity expertise, merchandising research, expert studies, expert, specialist.

Отримано 14.04.2013

УДК 347.73:336.14(477)

Л. М. ЧУПРИНА

Людмила Миколаївна Чуприна, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУ» В БЮДЖЕТНОМУ ПРАВІ

Проблема прийняття державного бюджету є однією з найскладніших серед тих, які доводиться розв'язувати органам державної влади в Україні. Її складність збільшується щорічною необхідністю прийняття закону про державний бюджет, тобто щорічним проходженням законодавчої процедури. На жаль, як свідчить практика останніх років, парламент нашої країни не додержується процесуальних вимог щодо прийняття та затвердження зазначеного закону, що створює значні перешкоди як для проведення фінансової політики держави, так і стабільного функціонування бюджетної системи України.

Важливе значення та особливості здійснення бюджетного процесу в Україні викликає інтерес як серед економістів, так і юристів. Її дослідженню були присвячені праці О. В. Болтінової, О. Д. Василика, Л. К. Воронової, А. Монаєнка, О. А. Музики-Стефанчук, А. А. Нечай, В. М. Опаріна, А. Г. Пауля, М. І. Піскогіна, Ю. А. Ровінського, Н. В. Сидорової, М. В. Скуляк, Н. І. Хімичевої.

Термін «процес» (лат. *processus* – проходження, просування) – послідовна зміна станів, тісний зв'язок закономірно пов'язаних одна за одною стадій розвитку, що представляють безперервний єдиний рух¹.

Основи теорії юридичного процесу були закладені в XIX – початку XX століть спочатку у вигляді єдності трьох процесів – кримінального, цивільного, адміністративного. У середині 60-х рр. минулого століття виникла дискусія з питання змісту та обсягу понять «процесуальні норми», «процесуальне провадження», що призвело до визначення в загальній теорії права вузького і широкого розуміння поняття «процесу».

У вузькому значенні «процес» – це лише юрисдикція, тобто коло питань, що належать до відання певної установи. У широкому розумінні процес виходить за рамки юрисдикції і врегулювання розбіжностей між учасниками правовідносин.

Більшість учених підтримують другу позицію розуміння юридичного процесу і вважають, що це не лише регламентація примусу в рамках кримінального та цивільного процесу, а й будь-яка діяльність по реалізації матеріально-правових норм.

Широке розуміння бюджетного процесу полягає в тому, що вся діяльність, яка базується на владних повноваженнях тих чи інших органів, має бути підпорядкована суворим процедурним формам, що забезпечують законність, доцільність та обґрунтованість цієї діяльності. Тому чіткий порядок, ретельно продуманий і розроблений у всіх своїх складових потрібен не лише для організації й узгодження роботи всієї системи державних органів з формування та виконання бюджету, а й для правильного розв'язання численних питань, що при цьому виникають.

Однозначно, що загальновизнані ознаки юридичного процесу характеризують і бюджетний процес в Україні: наявність декількох стадій, обов'язкова наявність державно-владного суб'єкта, динамічний характер, тобто це завжди розгорнута в часі діяльність.

Бюджетний процес починає активно розвиватися в умовах буржуазної держави і розвитку парламентаризму. Починаючи з 1803 р. щорічні державні бюджети у вигляді розпису доходів і витрат міністерств складаються щорічно.

У наш час наявність процесуальних норм доведено в багатьох галузях права – конституційному, фінансовому, земельному, господарському, трудовому. Особливості процесуальних норм полягають у тому, що вони є формою, в якій реалізуються матеріальні норми бюджетного права, а також носять службовий характер.

Процесуальні бюджетні правовідносини не існують ізольовано, вони нерозривно пов'язані з матеріальними бюджетними правовідносинами. Тому правовідносини зі складання проекту бюджету, розгляду та затвердження бюджету, його виконання, а також здійсненню фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу є складовою частиною бюджетної діяльності.

Процес у сфері бюджету є необхідним порядком реалізації матеріально-правових бюджетних норм, так само як у конституційному, цивільному та кримінальному праві, де реалізація матеріально-правових норм може відбуватися через певний порядок. Характер взаємозв'язку матеріальних і процесуальних норм бюд-